

Elżbieta Popiołek

Odnowienie działalności przez Muzeum Mazowieckie w Płocku

Niepodległość i Pamięć 14/2 (26), 333-338

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta Popiołek

Płock

Odnowienie działalności przez Muzeum Mazowieckie w Płocku

21 września 2006 r. minęło 185 lat od chwili zatwierdzenia przez władze ministerialne Królestwa Polskiego, pierwszego na ziemiach polskich muzeum powstałego z inicjatywy społecznej – Muzeum Publicznego i Szkolnego Województwa Płockiego. Miało być ono jednym ze sposobów realizacji szczytnego celu: „upowszechnić ile możność dozwoleń oświecenie kraju”¹, założonego sobie przez twórców, powołanego rok wcześniej, Towarzystwa Naukowego Płockiego. W myśl statutu zadaniem muzeum było gromadzić „Każdą osobliwość natury, pomnik historyczny albo jaką bądź rzecz naukom i przemysłowi przydatną”². Ostatnie dane odnoszące się do pierwszego okresu działalności placówki pochodzą z roku 1838, przeżyła więc działalność TNP o ponad 10 lat. Spadkobiercą i kontynuatorem jego tradycji jest Muzeum Mazowieckie w Płocku.

Przez 65 lat, czyli do budowy w 1903 r. i udostępnienia dla zwiedzających Muzeum Diecezjalnego w Płocku, na Mazowszu Północnym nie funkcjonowało żadne muzeum publiczne.

Sytuacja polityczna na ziemiach zaboru rosyjskiego w okresie popowstaniowym nie pozwalała na tworzenie instytucji o charakterze narodowym. Władze carskie obawiały się wykorzystywania ich do działalności politycznej i realizacji idei niepodległościowych. Zmiany przyniosła dopiero rewolucja 1905 r.

Krótki czas odwilży politycznej został dobrze wykorzystany przez płoczan. Aktywne społecznie grono osób, świadome potrzeby wyrażania umiłowania tradycji, historii i kultury ojczystej, uzyskało w grudniu 1906 r. zatwierdzenie „Ustawy Towarzystwa Naukowego Płockiego”. Na posiedzeniu 23 marca 1907 r. dokonano wyboru zarządu, reaktywując Towarzystwo Naukowe Płockie. Jego członkom, podobnie jak w XIX wieku, przyświecała idea „krzewienia nauki i oświaty oraz gromadzenia danych naukowych”. Wśród praw gwarantowanych przez § 2 rozdziału I zatwierzonego statutu, znalazł się zapis o prawie do zakładania muzeum. Trudno jednakże wskazać precyzyjnie datę utworzenia placówki w strukturze TNP.

1 *Towarzystwo Naukowe Płockie*, Płock 1820, s. 5

2 Tamże, s. 12 (rozdział VIII Muzeum, § 37).

Przedmioty o charakterze muzealnym pozyskiwano od chwili odnowienia działalności Towarzystwa, a nawet (o czym dowiadujemy się z prasy miejscowej) przejęto część zbiorów zgromadzonych przez założone w 1901 r. Płockie Towarzystwo Rolnicze. Pełni zapału organizatorzy odwoływali się do hojności społeczeństwa: *Mamy niepełną nadzieję, iż Tow. N-we, posiadające najważniejszą podstawę rozwoju muzeum – własną siedzibę, aczkolwiek samo ubogie jest w środki, osiągnie zamierzony cel przy pomocy świątłych i ofiarnych jednostek i odda w przyszłości na usługi społeczeństwa muzeum ziemi płockiej*³.

Okazy muzealne udostępniono publiczności po raz pierwszy już w styczniu 1911 r. Można je było oglądać w niedzielę, w godzinach od 11 do 13. Tymczasowo zostały rozmieszczone w salach bibliotecznych, w nabytym w 1908 r. na siedzibę TNP budynku przy Rynku Kanonicznym 8 (obecnie pl. G. Narutowicza). Ta sytuacja nie zadowalała zarządu Towarzystwa, albowiem w przeciwieństwie do swego dziewiętnastowiecznego poprzednika, muzeum miało wyraźnie określony program działania. Został on zawarty w *Odezwie w sprawie Muzeum Ziemi Płockiej*⁴ i wskazywał cele, dla których placówka została powołana. Naukowe – to wszechstronne zobrazowanie guberni płockiej oraz gromadzenie i ochrona przed zniszczeniem szczególnie cennej z punktu widzenia nauki i kultury materialnej spuścizny przeszłości. Edukacyjne – zakładały wykorzystywanie zdobytej wiedzy w kształceniu metodami pogładowymi mieszkańców Płocka i przyjezdnych gości oraz stworzenie warsztatu pracy naukowej. Założenia wspomnianej odezwy zostały potwierdzone i rozwinięte w referacie dr. Aleksandra Maciejszy *Zasady organizacji muzeów krajoznawczych w ogóle, a Muzeum Ziemi Płockiej w szczególności*, wygłoszonym na dorocznym zebraniu członków TNP w dniu 7 czerwca 1912 r. Mówił w nim między innymi: *Muzeum krajoznawcze, jak każde inne muzeum, ma za zadanie gromadzenie i przechowywanie okazów naukowej wartości ze swojego zakresu, oraz czynienie ich dostępnymi ogółowi w celu pogłębiania i rozpowszechniania wiedzy krajoznawczej*⁵. W swojej wypowiedzi podkreślał i zwracał uwagę, że niezbędne jest gromadzenie pełnego zbioru okazów dotyczących poszczególniej krainy, w tym wypadku Mazowsza Płockiego. Stwierdzał, że nie można ograniczać się wyłącznie do oczekiwania na dary, lecz należy pozyskiwać obiekty reprezentatywne dla każdej dziedziny, choćby wymagało to wielkiej pracy przechodzącej nieraz siły i środki prowincji. *Pracy tej jednak podjąć się trzeba, jeżeli chcemy, aby nasze muzea nie tylko gromadziły okazy naukowe, ale i przyczyniły się do pogłębienia wiedzy krajoznawczej wśród ogółu* – konkludował⁶.

Rozważania dr. Maciejszy nie były tylko czysto teoretyczne, ale starano się je realizować, w miarę możliwości, w praktyce. Już bowiem w kilka dni po udostępnieniu zbiorów muzealnych publiczności, w styczniu 1911 r., można było przeczytać w lokalnej prasie: *Na ostatnim posiedzeniu zarządu [TNP] po-*

3 *O potrzebie zakładania muzeów*, „Głos Płocki”, 1910, nr 84, s. 2.

4 *Muzeum Mazowieckie w Płocku*, Zbiory Działu Historii, sygn. MMP/17167.

5 „Głos Płocki”, 1912, nr 49, s. 1

6 Tamże, 1912, nr 51, s. 1

wzięto uchwałę zajęcia od 1 lipca 1911 r. większego lokalu na Muzeum Ziemi Płockiej. Wobec tego postanowiono wymówić mieszkanie obecnemu właścicielowi restauracji noszącej ogólnie znaną nazwę „Pod biskupem”. Restauracja ta mieści się w domu, nabytym niedawno przez Tow. Naukowe, kilkadziesiąt lat. [...] Muzeum na razie zajmie 2 sale od front⁷. W listopadzie z tego samego źródła dowiadujemy się, że odbywa się przenoszenie i porządkowanie zbiorów muzealnych, które umieszczone zostaną w dwóch zupełnie ładnych, sporych pokojach, zupełnie osobno. W styczniu 1912 r. otwarto stałą już ekspozycję muzealną, dostępną dla publiczności na razie tylko w niedzielę, w tych samych godzinach co poprzednio.

7 lipca 1912 r. o godzinie 5. po południu⁸ Jego Ekscelencja biskup Nowowiejski, w obecności członków zarządu, dokonał poświęcenia lokalu biblioteki oraz muzeum ziemi płockiej, poczym J. Ekscelencja życzył instytucji pomyślnego rozwoju i dodatniego oddziaływania na miasto i okolice. [...] Następnie prof. Rutski oprowadzał J. E. i gości po bibliotece, pokazując cenniejsze i bardziej ciekawe księgi, zaś dr. Maciesza udzielał objaśnień w muzeum, przedstawiając ważniejsze okazy.

Tezę o realizowaniu w praktyce (choć nie udało się to nigdy całkowicie) idei prezesa TNP zawartej w jego referacie z 1912 r., potwierdzają też inne źródła do historii muzeum. Opisy ekspozycji muzealnych, zawarte w przewodnikach po Płocku wydanych w latach 1914 i 1922, umożliwiają stwierdzenie, że pierwsze wystawy były wprawdzie zbiorowiskiem różnorodnych eksponatów, jednakże był to zbiór ułożony dość konsekwentnie pod kątem zobrazowania dziejów Mazowsza. Próby kompleksowego budowania ekspozycji utrzymano, a nawet rozwinięto w latach następnych. Sprzyjał temu fakt powiększenia powierzchni ekspozycyjnej po nabyciu w 1930 r. domu Pod Opatrznością, do którego przeniesiono obiekty z Działu Przyrodniczo-Ludoznawczego.

Plan kompleksowego gromadzenia eksponatów oddających wszechstronnie obraz Mazowsza Płockiego nie został jednak zrealizowany, głównie z uwagi na brak środków finansowych. Muzeum było placówką, która działała opierając się przede wszystkim na społecznej działalności członków Towarzystwa Naukowego. Z przekazu Haliny Rutskiej dowiadujemy się, że władze samorządowe w pewnym stopniu tylko subsydiowały działalność TNP, ale były to niewielkie dotacje. Sejmik powiatowy przyczynił się do zakupu Domu pod Opatrznością oraz wspomagał muzeum przy pozyskiwaniu obiektów, głównie z wykopalisk i przypadkowych znalezisk na terenie powiatu płockiego. Magistrat m. Płocka pomagał w bardzo niewielkim stopniu, nie licząc pojedynczo przekazywanych obiektów. Liczbę i charakter zbiorów kształtowały przeważnie dary oraz praca w terenie samych członków Towarzystwa.

W początkowym okresie działalności muzeum, pracując na zasadzie wolontariatu, związane z nim były następujące osoby: dr Aleksander Maciesza –

7 Tamże, 1911, nr 4 s. 3.

8 Tamże, 1912, nr 55, s. 2.

którego zainteresowania skupiały się głównie wokół okazów geologicznych, Henryk Pniewski – zajmujący się obiektami archeologicznymi, Maria Macieszyna – kompletująca zielniki, kolekcję ryb wiślanych oraz pozyskująca ekspozyty etnograficzne, Halina Rutska – zbierająca pamiątki historyczne, dzieła sztuki oraz prowadząca biuro i obsługująca większość wycieczek. W 1930 r. kustoszem Działu Przyrodniczo-Ludoznawczego został Kazimierz Glinek, a w 1932 r. (po śmierci Haliny Rutskiej) – kustoszem Działu Historyczno-Kulturalnego mianowano Halinę Jankowską, która trzy lata wcześniej podjęła pracę jako sekretarka biura TNP. Wiele obiektów z terenu Kurpiowszczyzny pozyskał dla muzeum ks. Władysław Skierkowski, prowadzący tam badania folklorystyczne.

Gros obiektów, które znalazły się w zbiorach muzealnych, to przejaw bezinteresownej miłości do swojej małej ojczyzny lub tylko ojczyzny przodków i ofiarność społeczeństwa, ludzi różnych środowisk zawodowych i społecznych.

Ważnym momentem w działalności odnowionego Muzeum Ziemi Płockiej było nadanie mu w 1928 r., z inicjatywy dr Aleksandra Macieszy i po uzyskaniu zgody samego zainteresowanego, imienia najznamienitszego wówczas syna Ziemi Mazowieckiej – Ignacego Mościckiego, uczonego i męża stanu, prezydenta Rzeczypospolitej.

Wybuch II wojny światowej oznaczał kres działalności muzeum, które zdążyło przez niemal 30 lat od swego reaktywowania wypracować wspaniałe formy pracy z młodzieżą, stać się warsztatem pracy dla pracowników nauki, miejscem prezentacji dorobku miejscowych, i nie tylko, artystów, przedmiotem dumy Płocczan. W grudniu 1939 r. placówka została przejęta przez okupacyjne władze niemieckie i zamknięta dla publiczności. Zgromadzone zbiory w znacznym stopniu uległy zniszczeniu.

Od wiosny 1945 r. do grudnia 1949 r. muzeum pozostawało nadal w strukturze Towarzystwa Naukowego Płockiego, zachowując wcześniejsze cele i formy działania. Jednak specyfika powojennej rzeczywistości sprawiła, że okres ten charakteryzował się głównie organizacją pracy w nowych warunkach i porządkowaniem zniszczonych zbiorów. Ciężkim ciosem dla muzeum była również śmierć 10 października 1945 r. prezesa TNP dr Aleksandra Macieszy. Prezes starał się bowiem nie tylko o materialne zabezpieczenie instytucji, ale osobiście pracował nad powiększeniem zbiorów, prowadził liczną korespondencję, dokumentował fotograficznie ekspozycje i poszczególne obiekty, w głównej mierze też wytyczał przez wszystkie lata swej prezesury kierunki rozwoju muzeum.

Rok 1950 to jedna z dat granicznych odnowionej działalności muzeum.

Decyzją Ministerstwa Kultury i Sztuki z dnia 9 grudnia 1949 r. zostało ono przejęte w zarząd i użytkowanie państwa, co faktycznie nastąpiło z dniem 1 stycznia 1950 r.⁹ Placówka została oficjalnie podporządkowana Muzeum Narodo-

9 M. Kieffer, *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego* [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830-1907-1957. Szkice i materiały*, Płock 1957, s. 55

wemu w Warszawie, jako jedno z jej muzeów podopiecznych, otrzymując nazwę: Muzeum w Płocku. W wyniku rozdziału majątku instytucja przejąć miała, według dokumentów, 14 sal wystawowych w Domu pod Opatrznością o łącznej powierzchni 776 m², ale w rzeczywistości było to tylko niewiele ponad 400 m². Początkowo borykała się również z trudnościami kadrowymi.

W 1952 r. kierownictwo muzeum objęła Krystyna Mierzejewska, później zamężna Hejke (historyk sztuki). Rozpoczęto pierwsze próby porządkowania i ewidencji zbiorów, otwierano stopniowo kolejne działy: archeologii (1952), przyrody (1954), geologii (1955) i historii (1956) organizowane przy współpracy z naukowcami z Warszawy i nauczycielami szkół płockich. Na przełomie lat 1958/1959 otwarta została ostatnia ze stałych ekspozycji ilustrujących dzieje Płocka i regionu, a obejmująca kulturę i sztukę ludową Mazowsza.

Lata 50. były bardzo trudne dla muzeum. Wojna doświadczyła zarówno Płock, jak i Mazowsze, czasowym obniżeniem liczby ludności oraz poważnymi zmianami w strukturze społecznej i narodowościowej. W Płocku dopiero w 1950 r. liczba ludności zbliżyła się do stanu z 1938 r., by następnie zacząć powoli rosnąć¹⁰.

Drugą datą graniczną w okresie odnowionej działalności muzeum był rok 1960. Z chwilą powstania w Płocku Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych muzeum zyskało nową szansę rozwoju¹¹. Adaptacja na potrzeby muzeum zespołu podzamkowo-poopackiego stała się także wyzwaniem. Nowy obiekt miał być niemal dziesięciokrotnie większy od poprzedniej siedziby. Zwiększono obsadę personalną, a kierownictwo muzeum objął Marian Sołtysiak (historyk sztuki). Statut zatwierdzony w 1963 r. ustalił zakres i formy działania oraz nową nazwę: Muzeum Mazowieckie w Płocku.

W latach 60. zmieniło się również samo miasto. Umiejscowienie w Płocku Kombinatora Petrochemicznego skutkowało nie tylko znacznym powiększeniem się obszaru miasta, dynamicznym wzrostem liczby mieszkańców, ale też ponowną zmianą ich struktury. Dla bardzo wielu nowych mieszkańców było to obce miasto, do którego przybyli w poszukiwaniu nowych możliwości pracy oraz z nadzieją na otrzymanie mieszkania.

Kolejnym punktem granicznym są lata 1967-1968, gdy instytucja straciła dotychczasowy, stricte regionalny charakter. W tym czasie muzeum nadano rangę okręgowego dla województwa warszawskiego oraz zdecydowano o przyjęciu dwóch ogólnopolskich specjalizacji: petrochemiczno-rafineryjnej oraz sztuki secesyjnej, które uzupełniły dotychczasową strukturę. Z biegiem czasu, z tych specjalizacji pozostała tylko sztuka przełomu XIX i XX wieku i stała się uprzywilejowaną kolekcją muzealną, która miała promować zarówno Płock, jak i muzeum.

10 J. Chojnacki, *Ze statystyki miasta*, [w:] *Dzieje Płocka*, wydanie II, Płock 1978, s. 576.

11 Uchwała nr 420/60 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów w sprawie inwestycji towarzyszących w Płocku i w rejonie Płocka w związku z budową Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych z dnia 8 grudnia 1960 r., [za:] *Płocka Petrochemia 1960-1985*, oprac. W. Koński, Płock 1986, s. 11.

16 maja 1973 r. udostępniono zwiedzającym nowe ekspozycje w zespole podzamkowo-poopackim na Wzgórzu Tumskim. Przez następne kilka lat trwał dynamiczny rozwój placówki, znacznie wzmocniono liczebną obsadę stanowisk, zatrudniono wielu wykwalifikowanych fachowców, a muzeum stało się salinem Płocka. Pozyskało wiele cennych nabytków i to nie tylko w sensie materialnym, oraz serca wielu Płocczan. Z biegiem czasu klimat wokół muzeum zaczął się zmieniać. Uwidaczniająca się coraz bardziej dysproporcja pomiędzy eksponowaniem i propagowaniem regionalnej i artystycznej – zwłaszcza secesyjnej specjalizacji, z korzyścią na rzecz ostatniej wzbudziła poczucie niedosytu w części lokalnego społeczeństwa, zainteresowanego promocją wartości regionalnych. Równocześnie muzeum zaczęło odczuwać problemy lokalowe, których rozwiązania nie próbował podjąć żaden z organów założycielskich placówki, co doprowadziło do ostrego kryzysu.

Rok 2000 to następna data graniczna, ale o niedawnym wczoraj, dziś i jutrze muzeum opowie Dyrektor Muzeum Mazowieckiego w Płocku, Pan Leonard Sobieraj.